

Nr 699

Av herr **Gustavsson** i Alvesta m. fl., i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 5, med förslag till lag om avveckling av fideikommiss m. m.

(Lika lydande med motion nr 572 i Första kammaren)

Fideikommissinstitutet överensstämmer inte med nutida rättsuppfattning och rådande samhällsförhållanden. Det bör sålunda hälsas med tillfredsställelse, att förslag till avveckling av fideikommissen nu förelagts riksdagen. De i den förevarande propositionen föreslagna formerna för avveckling av fideikommissen och omvandling av fideikommissegendomen till i princip vanlig egendom synes oss böra godtagas.

Vid en avveckling av fideikommissen kan emellertid betydande olägenheter av social, ekonomisk och kulturell art befaras uppstå. Fideikommissutredningen riktade uppmärksamheten på sådana olägenheter i tre olika avseenden. Upplösning av fideikommissbandet kunde för det första medföra minskad trygghet för fideikommissarrendatorerna. För det andra kunde ett sönderbrytande av förvaltningsenheterna lända till skada för skogshushållningen och menligt påverka näringsförhållandena i orten. För det tredje framhöll utredningen, att betydande kulturvärden kunde bli hotade, om fideikommissbandet upplöstes. Det är givetvis angeläget att garantier skapas mot inträffande av de nämnda olägenheterna. Kungl. Maj:t har vid sin behandling av frågan riktat särskild uppmärksamhet på dessa förhållanden men i väsentliga avseenden förordat andra lösningar än utredningen.

En målsättning i propositionen är att nuvarande förvaltningsenheter vid jord- och skogsfideikommiss skall bibehållas. En splittring av fideikommiss, som har stora skogstillgångar merendels med tillhörande industrirörelse, skulle enligt propositionen lända till allvarlig skada för näringslivet i orten, och en splittring av jordbruksegendomen skulle i ett mycket stort antal fall vara ägnad att motverka en rationell jordbruksdrift. Som främsta utväg för bibehållande av nuvarande förvaltningsenheter har i propositionen anvisats aktiebolagsbildning. Fideikommissbo eller fideikommissinnehavare skall äga bilda aktiebolag med tillskott av fideikommissegendomen. Bolagsordningen skall fastställas av Kungl. Maj:t, varvid bl. a. förutsättes, att bestämmelse skall intagas om att Kungl. Maj:ts tillstånd erfordras för överlåtelse av bolagets fasta egendom och för beslut om frivillig likvidation av bolaget liksom också bestämmelser om bundna aktier och hembudsskyldighet vid övergång av aktie. Slutligen skall det allmänna i fråga om större jord- och skogsegendomar ha inlös-

ningsrätt, om vid avvecklingen uppdelning av egendomen inte på annat sätt kan förhindras.

Argumenteringen i propositionen för bibehållande av nuvarande förvaltningsenheter är enligt vår mening inte i alla delar invändningsfri. En uppdelning av förvaltningsenheterna på flera självständiga brukningsenheter torde tvärtom i många fall vara till gagn för en rationell drift. En systematisk inriktning på en sådan uppdelning kan emellertid i vissa fall befaras medföra åtminstone tillfälliga rubbningar i ortens näringsliv. Hänsyn till den kultur och tradition, som fideikommissen representerar, kan också motivera en strävan att bibehålla nuvarande förvaltningsenheter. Frågan om den lämpliga förvaltningsenheten torde därför böra bedömas i varje särskilt fall för sig. Det får ankomma på fideikommissnämnden att söka främja den mest tillfredsställande utformningen. För de fall, då en sammanhållning av nuvarande förvaltningsenhet framstår som angelägen, bör i sista hand möjligheter till inlösnings vara av värde.

Rätten till inlösnings skall enligt propositionen tillkomma kronan och kommun som Kungl. Maj:t bestämmer. Avsikten är i första hand att domänstyrelsen skall få möjlighet att förvärva sådan fideikommisssegendom. Härvid skulle även beaktas naturvårdsintressena och det alltmer framträdande behovet av tillgång till fritidsområden. Det sistnämnda skulle vara av intresse även för kommunerna, som dock skulle kunna få förvärva fideikommisssegendom också av andra skäl. Vid inlösningsförfarandet skall enligt propositionen kontakt även tagas med vederbörande lantbruksnämnd.

Den målsättning som sålunda angivits för inlösningsförfarandet med avseende på fritidsområden och kommunernas markbehov kan visserligen sägas komma i viss konflikt med den förut angivna målsättningen att förvaltningsenheten skall bevaras orubbad. På den punkten har vi dock ingen anmärkning att göra. Vi kan emellertid inte godtaga som någon allmän regel, att fideikommisssegendom vid inlösnings i första hand bör tillföras domänverket. En ökning av det statliga jordinnehavet måste enligt vår mening motverkas. I första hand bör i sådana fall prövas möjligheterna av att bevara jorden i enskilda brukares ägo. Såsom föreslagits i propositionen bör det ankomma på fideikommissnämnden att ta initiativ till inlösningsförfarande som befinnes erforderligt. Fideikommisssegendomen bör emellertid tillföras vederbörande lantbruksnämnd som bör ha att pröva hur förvärvet bör kunna nyttiggöras på bästa sätt ur jordpolitisk synpunkt. Härvid bör givetvis de ovannämnda naturvårds- och fritidsområdesintressena liksom kommunernas behov i övrigt kunna beaktas på tillfredsställande sätt. Men därutöver bör målsättningen vara, att fideikommisssegendomen skall användas till lämpliga självständiga brukningsenheter i enskild ägo och till komplettering av sådana fastigheter, som behöver tillföras jord eller skogsmark.

Det förutsattes i propositionen såsom framhållits, att i bolagsordning bestämmelse skall ingå om att överlåtelse av fast egendom från bolaget inte skall få ske utan Kungl. Maj:ts medgivande. En sådan bestämmelse är enligt vår mening en värdefull garanti, men även sådana överlåtelser bör underkastas jordpolitisk prövning av vederbörande lantbruksnämnd. I bolagsordningen bör sålunda ingå bestämmelse härom.

Det är enligt vår mening av största vikt, att de stora kultur- och naturvärden, som fideikommissen i många fall representerar, kan tillvaratas på ett betryggande sätt. Det bibehållande av nuvarande förvaltningsenheter, som i stort sett torde bli följden av ett beslut enligt propositionens huvudlinjer bör i huvudsak kunna garantera dessa värden. Därutöver innehåller propositionen förslag om att fideikommiss med synnerligt kulturhistoriskt värde under vissa omständigheter skall kunna bestå tills vidare samt om särskild inlösningsrätt för kronan eller kulturvårdande institution, som Konungen bestämmer, i fråga om samling av särskilt kulturhistoriskt värde, om denna vid fideikommissets avveckling kan befaras erhålla försämrad vård, skingras eller bortflyttas. Vad i nämnda avseende förordats i propositionen finner vi väl motiverat.

Däremot ger förslaget i propositionen enligt vår mening inte ett tillfredsställande besittningsskydd för fideikommissarrendatorerna. På fideikommissen finnas ca 3000 undergårdar, brukade av arrendatorer. Fideikommissarrendena har i allmänhet präglats av stor stabilitet och trygghet för arrendatorerna. En avveckling av fideikommissen måste emellertid befaras medföra minskad trygghet — enligt fideikommissutredningens bedömning dels till följd av att egendomen försäljes till någon som vill bruka den själv, dels genom att arvingarna själva vill bruka egendomen.

Fideikommissutredningen föreslog, att löpande arrendeavtal i fråga om undergård skulle förlänas giltighet även gentemot den som erhåller egendomen vid fideikommissets avveckling. Men därutöver förordade utredningen en särskild lag med vissa bestämmelser om arrende under fideikommiss, vilken skulle träda i kraft samtidigt med avvecklingslagen och gälla under trettio år. Arrendator, som vid lagens ikraftträdande innehaft arrende av undergård i minst tio år, skulle enligt utredningens förslag vid arrendetidens utgång ha rätt till nytt arrende för en tid av fem år, såvida inte tillfälle bereddades honom att förvärva brukningsdelen på skäligen villkor. Jordägaren skulle alltså ha att välja mellan att erbjuda försäljning på skäligen villkor eller lämna nytt arrende. Erbjudes försäljning, skulle arrendatorn få välja mellan att antaga köpeanbudet eller avflytta. Avgörandet om köpe- och arrendevillkor skulle ske vid särskild förrättning inför arrendenämnden, om parterna inte eljes kunde komma fram till överenskommelse.

I propositionen godtages endast förslaget om att löpande arrendeavtal

skall äga giltighet även gentemot den som erhåller egendom vid fideikommissets avveckling. Förslaget om de särskilda bestämmelserna om arrende under fideikommiss lämnas alltså utanför. Med den sammanhållning av nuvarande förvaltningsenheter som åsyftas skulle enligt propositionen arrendatorernas förhållanden komma att påverkas i relativt liten utsträckning. Enligt departementschefens bedömning skulle något annat skydd för arrendatorerna då inte erfordras än den ovannämnda bestämmelsen om arrendeavtalets giltighet gentemot förvärvaren av fideikommissegendomen.

Det bör givetvis hållas för sannolikt, att den sammanhållning av förvaltningsenheterna som åsyftas i propositionen betyder mindre osäkerhet för arrendatorerna än vid det avvecklingssystem som fideikommissutredningen förordade. Det är emellertid ovisst i vilken utsträckning en sammanhållande aktiebolagsbildning kan komma till stånd. Den inlösningsrätt som i sista hand skall kunna förebygga uppdelning av egendomen skall vidare utnyttjas endast i fråga om större jord- och skogsegendomar. Vad som materiellt skall avses härmed är inte närmare preciserat i propositionen. Under alla förhållanden måste man räkna med att avvecklingen av fideikommissen i många fall kan komma att ställa arrendatorerna i otrygghet.

Vid den i propositionen föreslagna avvecklingen av fideikommissen skall särskild hänsyn tagas till den nu näste efterträdaren i den fideikommissariska successionen. Näste efterträdaren skall nämligen före arv och testamente tillförsäkras hälften av egendomen. Dessutom skall garanteras, att på hans lott faller fideikommissets huvudgård med där förvarade samlingar liksom också annan fast egendom, på vilken bedrivs jord- eller skogsbruk. Ett sådant hänsynstagande till successorn är enligt vår mening motiverat, då denne i många fall särskilt utbildats för och varit inriktad på att taga hand om fideikommissegendomen. Med samma rätt måste det emellertid hävdas, att fideikommissarrendatorerna måste tillförsäkras ett tillfredsställande besittningsskydd. Det är här ofta frågan om arrendatorssläkter, som under generationer innehaft arrende under fideikommisset. Med den stabilitet som kännetecknat fideikommissarrendena har arrendatorerna kunnat räkna med fortsatt brukande som förhållandevis säkert. Den sociala arrendelagens bestämmelser om optionsrätt och förköpsrätt ger visserligen ett relativt tillfredsställande skydd även i förevarande fall, men häri innefattas uppskattningsvis endast två tredjedelar av undergårdarna. Enligt vår mening är det nödvändigt att ett effektivt besittningsskydd garanteras alla arrendatorer å undergårdarna.

Under remissbehandlingen av fideikommissutredningens betänkande har framhållits, att någon särslagstiftning för fideikommissarrendatorerna inte bör skapas. Vi delar i princip denna uppfattning. Målsättningen bör enligt vår mening vara en allmän vidgning av options- och förköpsrätten.

Genom en sådan reform skulle med all sannolikhet ett tillfredsställande besittningsskydd kunna skapas även för fideikommissarrendatorerna. Den nu arbetande arrendelagsutredningen har enligt sina direktiv att överväga bl. a. tillämpningsområdet för de sociala arrendebestämmelserna och därvid en förflyttning uppåt av den nuvarande arealgränsen, 50 hektar odlad jord. Vi förutsätter att arrendelagsutredningen kommer att framlägga förslag i nämnda syfte. Man måste emellertid räkna med att arrendelagsutredningens förslag inte kommer att föreligga på avsevärd tid.

Med den otrygghet i besittningen som fideikommissens avveckling medför för arrendatorerna är det därför enligt vår mening nödvändigt med ett provisoriskt besittningsskydd för fideikommissarrendatorerna i avvaktan på en allmän utvidgning av options- och förköpsrätten. Det av fideikommissutredningen utarbetade särskilda lagförslaget torde inte helt kunna tillämpas vid den utformning som avvecklingen givits i propositionen och synes för övrigt såsom flera remissorgan framhållit medföra en administrativt alltför komplicerad procedur. Enligt vår mening bör ett tillfredsställande besittningsskydd för fideikommissarrendatorerna kunna uppnås genom bestämmelse om att arrendator, som sedan minst tio år innehaft jordbruksarrende under fideikommisset å undergård som ej är att hänföra till stödjordbruk, vid arrendetidens utgång skall äga rätt till nytt arrende för tid av fem år enligt de grunder som i tillämpliga delar gäller för de sociala arrendena. Vi föreslår, att riksdagen fattar beslut i enlighet härmed.

Med stöd av vad ovan anförts får vi hemställa,

I. att riksdagen måtte besluta,

- a) att vid inlösen av fideikommisssegendom må gälla, att egendomen tillföres vederbörande lantbruksnämnd för disposition efter jordpolitisk prövning enligt motionens syfte,
- b) att som provisoriskt besittningsskydd för fideikommissarrendatorerna må gälla, att arrendator, som sedan minst tio år innehaft jordbruksarrende under fideikommisset å undergård som ej är att räkna till stödjordbruk, vid arrendetidens utgång skall äga rätt till nytt arrende för tid av fem år i enlighet med vad i motionen har anförts;

II. att vederbörande utskott måtte utarbeta förslag till enligt ovan erforderlig författningstext;

III. att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om att i bolagsordning för aktiebolag med tillskott av fideikommisssegendom jämväl må stadgas, att överlåtel-

se av fast egendom från bolaget må underställas vederbörande lantbruksnämnd för jordpolitisk prövning.

Stockholm den 19 februari 1963

Rune Gustavsson
i Alvesta

Arne Persson
i Heden

Arne Magnusson
i Nennesholm

Sven Vigelsbo

Gunnar Larsson
i Luttra

Harald J. Skoglösa

Nr 700

Av herrar **Tobé och von Friesen**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition nr 5, med förslag till lag om avveckling av fideikommiss m. m.*

I Kungl. Maj:ts proposition nr 5 med lag om avveckling av fideikommiss har förslag framlagts om tvångsinlösen av fast egendom. Enligt 16 § i den föreslagna lagen "må Konungen, om det erfordras för att förebygga uppdelning av egendomen, i samband med fideikommissavveckling förordna att egendomen skall mot lösen avstås till kronan eller till kommun som Konungen bestämmer".

Den föreslagna bestämmelsen om tvångsinlösen återfinnes ej i fideikommissutredningens förslag och har således icke blivit föremål för remissbehandling.

Departementschefen har på sid. 153 ff i propositionen närmare utvecklat sina synpunkter på inlösningsfrågan. Enligt 16 § avser bestämmelsen möjlighet till inlösen av fast egendom på vilken bedrivs jord- eller skogsbruk av sådan storlek, belägenhet och beskaffenhet i övrigt att dess bevarande som en enhet är av betydande allmänt intresse. Man får av ordalagen intrycket att det främst gäller att hindra att rationella brukningsenheter onödigtvis splittras. Av departementschefens motivskrivning framgår dock att även andra allmänna intressen kan komma att beaktas. Där talas om naturvårdsintressen och behov av fritidsområden, behov som förvisso är av största betydelse, men som väl knappast skall tillgodoses genom tvångsåtgärder beträffande detta speciella slag av fastigheter. (Jämför 1946 års lex Bogesund).